

De Waterpieper (Anthus spinoletta spinoletta)

in het Amsterdamse Bos, en enige opmerkingen over het voorkomen

Martin van den Berg

Op 3 november 1971 werd door de schrijver voor het eerst een Waterpieper in het Amsterdamse Bos waargenomen. Een tweede waarneming werd door van der Schot en Haver op 15 januari 1972 gedaan. Beide waarnemingen vonden in de namiddag plaats, hetgeen echter nog geen aanwijzing gaf van een mogelijke slaappleats in de oeverlanden van het Nieuwe Meer. Een bevestiging kwam pas m.i.v. 24 december 1972, toen opnieuw tegen schemering een Waterpieper werd waargenomen die inviel in de oeverlanden van het Nieuwe Meer. In de hieropvolgende winter-periode werden waarnemingen gedaan bij de slaappleats gelegen in het westelijk oeverland.

De laatste waarneming in de winter 72/73 werd gedaan op 11 februari 1973. Op 17 november 1973 was de Waterpieper opnieuw terug in het Amsterdamse Bos. In de daarop volgende maanden werd weer een slaappleats in het westelijk oeverland geconstateerd.

De opgedane ervaringen - tot medio februari 1974 - en het hierop volgende litteratuur- en museumonderzoek, hebben geleid tot het schrijven van het volgende artikel.

De slaappleats

Meestal werd de slaappleats bezocht door 5 tot 10 exemplaren. Deze werd door de vogels opgezocht rond zonsondergang, welke in de maanden januari en december tussen 16.30 en 17.15 uur ligt.

De vogels kwamen vanuit westelijke richting aanvliegen. De vlieg-hoogte was enkele tientallen meters, waarbij de vogels boven de slaappleats gekomen snel daalden tot enkele meters boven het riet. Meestal maakten de vogels voor zij invielen enkele cirkelvormige rondvluchten boven de slaappleats, die 5 - 10 minuten in beslag namen. Ofschoon het grootste gedeelte van de zuidelijke oever van het Nieuwe Meer uit rietland bestaat, bleken de vogels een duidelijke voorkeur te hebben voor een bepaald gedeelte. Dit was het gebied tussen de schuilhut en het excursiepad. De reden van deze voorkeur is mij niet duidelijk geworden; wel bleek dat de vogels een zeer sterke band hadden met de door hen uitgekozen roestplaats. Meermalen gebeurde het, dat de groep zich weer verwijderde van de slaappleats, zó ver, dat zij met de kijker niet meer te zien waren. Dan bleven zij enkele minuten weg, waarna zij weer terugvlogen naar de slaappleats. Tijdens de rondvluchten boven de slaappleats werd vaak een felle roep gehoord; dit leek echter sterk afhankelijk te zijn van het weer. Bij koud, heilig weer riepen de vogels veel duidelijker dan bij helder onbewolkt weer. Dit gaf de indruk, dat de vogels zich met de roep op elkaar oriënteerden.

Enkele malen ben ik het terrein in gegaan in de hoop de vogels in zit te zien te krijgen. Bij het naderen bleven de vogels vaak tot op een afstand van enkele meters zitten, maar door hun grijs-bruine boven-delen waren zij te goed gecamoufleerd om hen in het kijkerbeeld te krijgen, te meer daar zij vaak in dichte rietstukken zaten.

Een andere vorm van gedrag bij solitaire exemplaren is het fourageren op vochtige paden tussen het riet. Dit gedrag is echter niet alleen in het Amsterdamse Bos waargenomen, doch ook in de Flevopolders, waar de Waterpieper de laatste jaren aanmerkelijk algemener is geworden; iets waarop ik verder in het artikel zal terugkomen.

De vraag is, waar de Waterpiepers vandaan kwamen. Gedurende de waarnemings-perioden werd overdag geen enkele Waterpieper in het Amsterdamse Bos waargenomen. Dit kan volgens mij een aanwijzing zijn, dat de vogels van buiten het Amsterdamse Bos kwamen om daar te slapen, uitgaande van het feit dat er in het Bos frequent waarnemingen werden gedaan.

Daar de vogels uit westelijke richting kwamen, gaat de gedachte dan ook het eerste uit naar de Haarlemmermeerpolder, vooral als men bedenkt, dat aan de overzijde van de Ringvaart, grenzende aan het Bos, een grote zandput ligt, die qua begroeiing overeenkomt met die van de Flevopolders (o.a. moerasandijvie).

Een tweede mogelijkheid, m.i. minder logisch, is dat de vogels overdag op de weilanden van Meerzicht vertoefden en door de vele waarnemers, die hier regelmatig komen, gewoon over het hoofd gezien werden. Gezien het biotoop van het laatste is dit wel onwaarschijnlijk, maar mag daarom als mogelijkheid niet geheel over het hoofd gezien worden.

Determinatie

Het determineren van een Waterpieper c.q. Oeverpieper zal, al of niet met een vogelgids, voor de meeste vogelaars geen probleem zijn, mits de vogel onder redelijke optische omstandigheden en afstand wordt waargenomen. De afstand was in de oeverlanden wel redelijk, doch de optische omstandigheden lieten vaak veel te wensen over. De Waterpiepers zijn de laatste twee jaar slechts door een zeer beperkte kring vogelaars waargenomen, die beslist niet allemaal regelmatige Bosbezoekers waren. Juist de regelmatige Bosbezoekers, die op de hoogte waren van de slaappleats, namen geen Waterpiepers waar. Wanneer men zich afvraagt, hoe dit mogelijk was, komt men tot de volgende mogelijkheden:

- a). De vogels werden wél waargenomen, maar waren door de slechte waarnemingsomstandigheden moeilijk te herkennen en bleven hierdoor als zodanig ongedetermineerd.
- b). De vogels werden door de regelmatige Bosbezoekers genegeerd, omdat men een ondersoort als de Waterpieper niet aantrekkelijk genoeg vond, c.q. te moeilijk, om waarnemingspogingen te ondernemen.

Dit laatste is waarschijnlijk te wijten aan te geringe bekendheid met deze soort of ondersoort bij een aantal regelmatige Bosbezoekers. Daarom lijkt het mij nuttig de determinatie-criteria van de Oever- en Waterpieper eens wat nader te omschrijven.

Deze kan men verdelen in de volgende punten:

1. het uiterlijk, 2. de roep.

Het uiterlijk

Het grootste verschil tussen beide vormen is de kleur van de buitenste staartpenen. Deze zijn bij de Waterpieper helderwit en bij de Oeverpieper grauwwachtig grijs.

Bij de Waterpiepers in het Bos c.q. de Oeverlanden vielen de witte buitenstaartpenen vooral op wanneer de vogels vlak voordat zij in het riet zouden invallen hun staart spreidden. Wanneer de Oeverpieper bij het landen zijn staart spreidt, valt de kleur van de buitenste staartpenen nauwelijks of niet op.

De witte buitenstaartpenen alleen zijn echter geen betrouwbaar kenmerk, daar de Graspieper (*Anthus pratensis*) ook witte heeft en ook frequent rietvelden uitkiest om in te slapen.

Zo kan het voorkomen, dat beide soorten boven een slaappleats worden waargenomen in vlucht. Meestal kan men dan een verschil in grootte waarnemen, hetgeen in het Amsterdamse Bos verscheidene malen duidelijk werd opgemerkt. In maat is de Waterpieper dan ook zo'n 2 cm groter dan de Graspieper. Ook in zit is de Oeverpieper/Waterpieper op het eerste gezicht al forser, terwijl hij in zit een minder gedrongen indruk maakt dan de Graspieper.

Een belangrijk kenmerk bij het onderscheiden van Graspieper enerzijds, en Oeverpieper/Waterpieper anderzijds, is de pootkleur. Bij de laatstgenoemde zijn de poten altijd donkerbruin, loodgrijs of zwart, dit in tegenstelling tot alle andere Europese pieper-achtigen, waarbij de poten licht van kleur zijn, meestal vleeskleurig.

Dit kenmerk werd in het Amsterdamse Bos niet gezien, deels doordat de vogels voornamelijk vliegend werden waargenomen, en deels doordat de poten in de vegetatie verscholen waren en de belichting ongunstig was.

De onderdelen van de Waterpieper lijken in winterkleed witachtig en enigszins gestreept, terwijl deze bij de Oeverpieper isabelkleurig bruin en zwaar gestreept zijn.

Beide hebben een oogstreep, welke bij de Waterpieper meestal opvallend is in tegenstelling tot de Oeverpieper, bij welke hij niet altijd zichtbaar is.

De bovendelen van de Waterpieper variëren van grijs tot warmbruin. In het zomerkleed van de Waterpieper treft men de meeste adulte vogels aan met een grijsachtige rug, wat vaak samen gaat met een vrijwel ongestreepte borst, die in kleur varieert van wit tot roze. In het najaar is de kleur van de rug vaak bruinachtig en lichtgestreept, terwijl de borst meestal lichtgestreept is. De Oeverpieper heeft het gehele jaar door een gestreepte borst en buik, terwijl de rugkleur dezelfde blijft.

De roep

Om de Oever/Waterpieper van de Graspieper te onderscheiden kan men, behalve de boven reeds genoemde kenmerken, ook de roep als onderscheid tussen beide soorten gebruiken.

De meest voorkomende roep van de Graspieper is een niet luid "iest-iest", dikwijls een aantal malen achter elkaar herhaald.

Vergelijkt men dit met de roep van de Oever/Waterpieper, dan kan men deze laatste beschrijven als een fel afgebeten "ieps-ieps", dat na enige ervaring redelijk te onderscheiden is van de Graspieper.

In de literatuur vindt men nergens gegevens dat de roep van de Waterpieper zou verschillen van die van de Oeverpieper. De waarnemingen van de laatste jaren hebben mij echter aan het twijfelen gebracht of de roep van beide ondersoorten wel altijd dezelfde is. Op de slaappleats in de oeverlanden werd regelmatig een roep gehoord, die het best te beschrijven is als "ierrp-ierrp". De r-klank in deze roep was vaak zeer geprononceerd, hetgeen enigszins staartmeesachtig aandeed, doch feller. Deze roep werd niet alleen bij de oeverlanden gehoord, maar ook in de AW-duinen en Z-Flevoland.

Van de Oeverpiepers, die ik de afgelopen twee jaar in Nederland heb waargenomen, riep geen enkele zoals ik van de Waterpiepers op diverse plaatsen heb gehoord.

Hiertegenover staat, dat een door mij gemaakte voettocht door het Vanoise massief (een nationaal park in de Franse Alpen) in 1972, bijzonder veel waarnemingen opleverde van Waterpiepers op hoogten tussen 2000-3500 m, waarbij speciaal werd gelet op de roep.

Bij alle waarnemingen werd geen enkele maal een roep gehoord die afweek van de hier te lande voorkomende Oeverpiepers op doortrek en in de winter.

Het voorkomen van de Waterpieper in Nederland

De Waterpieper is sinds de jaren 62/63 één van de soorten in Nederland, die aanmerkelijk algemener geworden is. Het is dan ook niet voor niets, dat de status van deze ondersoort het laatste decennium van dwaalgast is veranderd in wintergast in klein aantal. Hieruit blijkt duidelijk, dat de Waterpieper ons land meer is gaan bezoeken. De reden waarom vergt een uitgebreid onderzoek, hetgeen mogelijk in de nabije toekomst ter hand genomen kan worden.

Zet men de waarnemingen t/m 1971 uit op een kaart, dan blijkt dat een aantal plaatsen in Nederland frequent bezocht wordt. De voornaamste gebieden zijn: Zuid Limburg, de Flevopolders, het Zwarte Meer, de Noord- en Zuid-Hollandse duinstreek, en het gebied tussen Veenendaal/Wageningen en de Rijn.

De meeste waarnemingen duiden er sterk op, dat de vogels in bovengenoemde gebieden voor een vrij lange periode verblijven. Dit wordt nog versterkt door terugvangsten van geringde vogels in de AW-duinen in een zelfde herfst- of winterperiode.

Een bijzonder interessant probleem is, of de voorkomende vogels in één van de genoemde gebieden een aparte populatie vormen, of dat bijv. de populatie in de AW-duinen bestaat uit vogels die zeewaarts trekken van uit de Flevopolders en het Zwarte Meer.

Een tweede mogelijkheid is, dat de vogels van uit Midden-Europa langs de grote rivieren zeewaarts trekken en in ons land een vast winterkwartier bezetten, dat mogelijk ieder jaar opnieuw bezet wordt door dezelfde vogels. Als dit laatste het geval zou zijn, dan worden misschien in bovengenoemde gebieden nogeens Waterpiepers teruggevangen, die één of meer jaren daarvoor op dezelfde plaats geringd zijn.

Ook is er in Nederland een duidelijke oecologische differentiatie op te merken in biotoop, wanneer men dit vergelijkt met de keuze van de Waterpieper in zijn broedgebied. In de zomer leeft de Waterpieper in een gebied dat vaak steil en weinig begroeid is; de flora bestaat er meestal uit mossen en gras (Alpenweiden). Vooral bergbeekjes met rotsachtige oevers hebben zijn voorkeur.

In Nederland houdt hij er een geheel andere voorkeur op na: hier heeft hij zijn keus laten vallen op met riet en moerasandijvie begroeide gebieden. In de gebieden, waar hij tegenwoordig in herfst en winter gezien wordt, is dit biotoop ruimschoots voorhanden. Men denke bijv. aan het Zwarte Meer, de Flevopolders, de AW-duinen, terwijl ook Zuid-Limburg zijn deel krijgt, getuige de vele waarnemingen in het moeras de Hopel bij Kerkrade. Zover van huis behoeven wij echter niet te gaan, daar ook in het Amsterdamse Bos de Waterpieper een duidelijke voorkeur vertoonde voor riet.

Met zijn voorkeur voorriet is de Waterpieper in Nederland bepaald niet origineel, daar reeds vóór het vaststellen van een slaappleats in de oeverlanden het slapen in riet al geconstateerd was in Groot-Brittannië. Verder is in de literatuur niets bekend over het slapen van deze ondersoort in het riet. Alleen van een andere ondersoort, *coutellii*, is het slapen in riet in Egypte geconstateerd.

Het verdient dus aanbeveling om, wanneer men tegen de namiddag in herfst of winter bij een rietveld is, uit te kijken naar een mogelijke slaappleats; zoals reeds gezegd, kan men hierbij het beste afgaan op de roep. Behalve in de duinstreek kan men er vrijwel zeker van zijn dat, wanneer men een Oever- c.q. Waterpieper hoort roepen boven een rietveld, dit in 9 van de 10 gevallen een Waterpieper is, daar van de Oeverpieper nog nooit slapen in rietvelden geconstateerd is. Het geluid alleen is echter nooit doorslaggevend voor de subspecifieke determinatie; daar zijn beslist ook nog andere kenmerken voor nodig, wil men zekerheid hebben. Vooral in de duinen is dit het geval, daar rond de taluds van de kanalen vaak Oeverpiepers verblijven.

De soort *Anthus spinoletta* in Europa

De soort *Anthus spinoletta* (Oeverpieper/Waterpieper) heeft in Europa vijf subspecifieke vormen, waarvan er vier uiterlijk weinig verschillen, terwijl de vijfde, de Waterpieper, afwijkt van de overige. Qua biotoopkeuze komen zij in hun broedgebied alle vijf wel enigszins overéén, daar zij duidelijk de voorkeur geven aan rotsig gebied.

- 1). De Waterpieper (*A.s. spinoletta*) is zowel qua habitus als in zijn geografie het buitenbeentje van deze soort. Voor een beschrijving van zijn uiterlijk verwijs ik naar het hiervoor vermelde.

Als broedvogel komt men hem tegen in de Karpaten, de Dinarische Alpen, het Pindos gebergte, de bergstreken in Macedonië zuidelijk tot het Olympus massief, de Alpen en de meeste uitlopers hiervan noordelijk tot in Beieren, de Apenijnen, het Centraal Massief, de Pyreneeën, het Cantabrisch Gebergte en het Hoogland van Castilië. De Waterpieper komt op Sardinië en Corsica ook als broedvogel voor. Als broedgebied kiest hij vrijwel alle hooggebergtes van Midden- en Zuid-Europa.

Wat zijn overwinteringsgebied betreft is hij minder kieskeurig en komt dan ook in bijna geheel Europa voor, met uitzondering van Scandinavië en Europees Rusland.

Overwinterend en op doortrek zijn de vogels zuidelijk waargenomen tot in NW-Afrika, westelijk tot in Zuid-Engeland, en oostelijk tot ver in Klein-Azië. In Klein-Azië broedt de Waterpieper in het grootste gedeelte van Turkije, de Kaukasus, Armenië en NW-Perzië. Mijns inziens is de Waterpieper door zijn geïsoleerde broedgebied verspreiding, in vergelijking met de andere voorkomende ondersoorten in Europa, een typisch voorbeeld van soortdifferentiatie.

Momenteel wordt de Waterpieper nog beschouwd als een ondersoort van de Oeverpieper (of is het andersom?). Misschien is het over een tiental jaren wel zó, dat men de Waterpieper als een zelfstandige soort heeft aanvaard, al is dit nu nog een hypothese. Kijkt men evenwel naar de geografie en habitus van resp. de Oeverpieper (A.s. littoralis/petrosus) en de Waterpieper (A.s. spinoletta), dan kan men de realiteit van een mogelijke soortdifferentiatie niet over het hoofd zien.

- 2). De Scandinavische Oeverpieper (A.s. littoralis) is een soort die aan de rotsige fjordenkust van Scandinavië broedt. Hij broedt langs vrijwel de gehele Scandinavische kuststrook, met uitzondering van de Zweedse kust aan de Botnische Golf en de Oostzee. Aan de kust van het Kola schiereiland en aan de Witte Zee broedt hij eveneens.

Ten noorden van de Sognefjord is hij zomergast, hetgeen hij ook in Finland is.

Als wintergast komt hij voor langs de kusten van Denemarken, Duitsland, Nederland, België, Frankrijk, NW-Spanje, Portugal en nog verder zuidelijk tot de Atlantische kust van Marokko.

Qua uiterlijk verschilt deze vorm van de vorige door bruine bovendelen, grijsachtige buitenstaartpenen, en het gehele jaar door een geelachtige buik en borst, die diffuus, grof, niet talrijk gevlekt is.

- 3). De Britse Oeverpieper (A.s. petrosus) broedt aan bijna alle kuststreken van Groot-Brittannië, met uitzondering van de zuidoost-kust. Aan de kust van Bretagne en Normandië is deze ondersoort ook broedvogel. In Groot-Brittannië is de vorm voornamelijk standvogel, terwijl hij in de winter zuidelijk is waargenomen tot in de Golf van Biscaye.

In Nederland is deze vorm dwaalgast; er is n.l. maar één ringvangst, bij Den Helder op 10 maart 1958. De mogelijkheid, dat deze ondersoort meer langs onze kust voorkomt is niet uitgesloten, maar dit kan helaas nogal moeilijk geconstateerd worden, daar de Britse vorm in het veld zo goed als zeker niet van de Scandinavische vorm te onderscheiden is.

I.p.v. de bruine bovendelen van de Scandinavische vorm, heeft de Britse meer olijfgleurige bovendelen, terwijl de borst dichter en fijner gestreept is dan bij de eerste. De meeste auteurs twijfelen sterk aan de waarde van dit verschil in het veld. De door mij onderzochte balgen in het Zoölogisch Museum te Amsterdam, van beide ondersoorten, waren in de hand nauwelijks uit elkaar te houden, zodat het onderscheiden in het veld m.i. ook geen reële mogelijkheid is.

- 4+5). Voorts komen er in West Europa nog twee ondersoorten voor, te weten A.s. kleinschmidtii op de Far-Oer eilanden en A.s. meinertzhageni op de Hebriden; beide ondersoorten zijn endemisch.

Het uiterlijk komt overeen met de Britse vorm (A.s. petrosus), alleen qua maten verschillen ze van deze.

Door bovenstaand artikel hoop ik wat meer belangstelling gewekt te hebben voor de Waterpieper, en de subspecifieke problemen rond deze soort, en tevens dat dientengevolge in het komende najaar en de winter door wat meer vogelaars naar de Waterpieper uitgekeken zal worden, in eerste instantie in het Amsterdamse Bos, maar ook daarbuiten.

Hierbij wil ik de heer A.N. Swart bedanken, dat ik de waarnemingen en geluidsomschrijvingen uit zijn archief mocht gebruiken, en Dr. J. Wattel, die het mij mogelijk maakte museummateriaal te bestuderen.

Geraadpleegde literatuur o.a.:

- Commissie voor de Nederlandse Avifauna, 1970:
Avifauna van Nederland, tweede bijgewerkte en herziene druk. E.J. Brill, Leiden.
- Heinzel, H. & R. Fitter en J. Parslow, 1972:
The Birds of Britain and Europe with North-Africa and the Middle-East.
William Collins Sons & Co Ltd., London.
- ten Kate, C.G.B. & M.J. Tekke, Ornithologie van Nederland, 1963 t/m 1971. Limosa.
- Vaurie, Ch., 1965: The Birds of the Palearctic Fauna, Passeriformes.
- Svensson, L., 1970: Identification Guide to European Passerines, Stockholm, Natur-historiska Riksmuseet.

M. van den Berg
Kinderdijkstraat 8^{II}
Amsterdam - 1010
Tel. 719761

Amsterdam
juli 1974 , vdB/vDr